

Oudenbosch.

Den 18^{den} Mei 1896. bezocht ik de gemeente Oudenbosch; ik was per spoor gegaan tot Leppe, en vond daar een rijtuig, waarme, de ik naar Oudenbosch reed. - Ik kwam te Oudenbosch te omstreeks 9.15 aan en vond voor het raadhuis eene groote menigte, die mij opwachtede; de harmonie was daar ook opgesteld, en speelde continueel tot mijn vertrek (12 uur) en deed mij nog tot buiten het dorp, uitgeleide.

De burgemeester ontving mij met zijne wethouders in de versierde raadzaal; eene verhoogde zetel, waarop men mij wilde doen plaats nemen, liet ik wegwinnen. - De verstandhouding tusschen den burgemeester en diens wethouders (van wie de een boomkweker is, terwijl de ander eene suikerfabriek heeft) schijnt uitstekend; die leden van de P. en W. en den gemeenteraad minder goed.

Oudenbosch is het type van een plaats, waar het Katholiek leven sterk ontwikkeld is; wat de pastoor wil, moet geschieden. De burgemeester loopt niet, aan den leiband van den pastoor, en heeft overwegenden invloed in het College van P. en W.; in den raad worden zij echter overstemd.

Op mijne audiëntie verschenen vele geestelijken, de pastoor, Jesuiten uit het klooster, broeders uit het Gesticht St. Pouis, eenige rectoris enz; allen kwamen te gelijk, en lieten door den pastoor het woord doen. Daarnaast kwam het nieuw gekozen lid der Provinciale Staten, de Heer Pierens (opvolger van St. A. Raaijmakers), eene commissie uit het College van Regenten van het Elisabethgesticht, en ten slotte een paar menschen, die hunne belangen kwamen voordragen.

Na de audiëntie ging ik eene wandeling maken door het dorp; ik bezocht de kerk (in handen van Bernar, dijnren) voor ± 15 jaar gebouwd. Deze kerk is eene nabootsing van de St. Pieter te Rome, op $\frac{1}{3}$ der ware grootte; de voorzijde is echter die van St. Jan van Lateranen; het geheel maakt eene grootsche indruk, maar is eene ware belasting op de gemeente, daar ze, ker nog twee geslachten zullen moeten contribueeren, voor dat de kerk klaar is; het kruis op de spits staat

Oudenbosch.

82. Beter boven den grond. -

Hiervolgens bezocht ik op verzoek van den burgemeester het gesticht St. Louis; daar waren de jongens in een groote zaal vereenigd, en moest ik een speech aarhooren van een jongen, Westerman uit Leeuwarden. Er werd vervolgens wat gezongen, terwijl ik bij mijn vertrek een halven dag vacantie vroeg voor de jongelui.

De burgemeester had een dejeuner aangericht op het raadhuis, waaraan Sr. en W. de secretaris, de ontvanger en Klases mede aanzaten.

Na de gebruikelijke laatste stond ik om 12 uur op, den einde mij te begeren naar Standdaarbuiten.

De administratie der secretarie was in zeer goede orde; ook die van den ontvanger. - Over belegging van f 4000. - bij den kasier maakte ik eene opmerking.

Ik ontbreef eens vrij goed te Oudenbosch in de herberg van Kouwenberg.

Den 15 October 1901 keerde ik weder in de gemeente; ik had mij reeds per rijtuig naar het station Seppre laten halen. - Thans was er geleidelijk geen drukkende gemaakt van mijnne ontvoering; niets dan een enkele vlag.

Op het raadhuis vond ik burgemeester Berends, met zijne twee methouders, Dink en Hellels. Ik liet hem in de eerste plaats woe, dat zij de schepvaarhijdelers van de haven niet in de gemeentebestuur moesten laten velen, en dat zij de opbrengst uitsluitend in het belang van de haven zouden gebruiken. - Hiervolgens raadde ik hen aan - opzichte van zoovele andere gemeentebesturen - dat ze moesten komen tot de gemeenschappelijke aanstelling van een deskundige voor de gasfabriek, een sooth van inspecteur, van technisch adviseur, voor H. en W. en voor den raad. - Mijne woorden schenen in goede aarde te vallen. -

Ontbent het Collegium Berchemianum, in het gemeenteverslag genoemd, vernam ik, dat daar Jesuiten zijn, - eene afdeling van Maasbicht -; Dene

Oudenbosch.

vestijden zich daar, toen in 1849 het klein seminarie (dat tot oetijds daar gevestigd was geweest) van daar werd overgebracht naar de Lybale sp. klaar te spinnen. -

Ontbent het ontstaan van „St. Louis“ werd mij medegedeeld, dat die inrichting niet lijf. de gelijknamige te Brussel niets te maken had; dat de sp. klaar van Oudenbosch, Kellmondsgevaard, omstreekt 1840 het gesticht begon in een klein nederig huisje; er kwamen er pr. broeders, o. a. frater Vincentius; deze gaven aanvankelijk alleen onderwijs in den catechismus; later begonnen ze een dag-school; naq later een kostschool, waar thans van 550 tot 400 jongens zijn. - Aanvankelijk had men niet goede geldelijke behoeven te kampen; later kwam men die te boven, vooral met behulp van den Kler van den Priar, deslijts burgemeester van Oudenbosch en tevens lid v. d. Eerste Kamer.

Het klein seminarie zag de ontwikkeling van St. Louis met beide ogen aan; er ontstonden moeilijkheden met den Bisshop, vooral over de regelen; waarmede de Broeders van St. Louis in hunne congregatie moesten leeren. Ten slotte keerde de bisshop die regelen goed. Een professor van het Kleinseminarie - Mgr. de Kraes - werd rector van St. Louis, en van toen af was alles in orde. -

Op mijne audientie verscheen v. Brogelen, de oprichter v. d. provinciale waterstaat, van wien ik vernam, dat hij solliciteerde om gemeente architect te Breda te worden op eene wedde van f 2500 + vrijwonen; Pastoor Kraes met twee broeders van St. Louis, die mij persoonlijk kwamen complimenteeren; het bestuur van het St. Louis belooft, dat ook uitsluitend om die reden kwam, en een pr. menubij - onder wie de armlastige steds - die hunne belangen kwamen voordragen. -

Den 26 April 1905 kwam ik weer in Oudenbosch; van uit Kroosendaal ging ik per trein naar Zevenbergen, alwaar ik mijn rijtuig wach. Hiervolgens bezocht ik Klundert, Standdaarbuiten en Oudenbosch, van waar ik per trein naar Kroosendaal terugkeerde. -

Ik verleende audientie aan den Pastoor met zijne twee

Ouderbosch.

Kapelaans, aan den Curator van St. Louis met twee broeders. De Zieken hadden niet veel byzonders te vertellen, behalve dat de fondsen voor het onderhoud van de kerk thans veel vol. daende waren, om de kerk overal te onderhouden, een be. werking, die later door B. en W. in bijstel werd getrokken, vooral met het oog op de noodzakelijke vernieuwing van den kaa. pel der kerk.

Pastoor Ziekenonds stichtte in 1840 St. Louis; in 1866 begon hij met den bouw der kerk, welke bouw in 1870 door hem voltooid werd. Zijn opvolger, pastoor Boers, begon toen de kerk te meubelen; daarna mede op dat diens op. volger, de tegenwoordige pastoor de Wit, langzaam voort.

De gronden van Ouderbosch zijn voor $\frac{2}{3}$ in handen van uitwonende eigenaren; dat neemt ^{thans veel} ~~veel~~ af; als er gronden verlost worden, dan komen die gewoonlijk in handen van inwoners. — Gewoonlijk verhuurt die inwoners de gronden dan weer, meestal aan boomkweekers. De boerenstand in Ouderbosch is niet groot; eigen geerfde boeren zijn er bijna niet. — Op de boomkweekerijen vinden een 500 tal arbeiders werk; men veest zeer voor de toekomst, nu het, tengevolge van de nieuwe tariefwet, bijna niet daerlijk zal zijn om ^{naar} ~~in~~ Duitschland planten en te vervoeren, nu wij Duitschland weder de grootste afnemer was. Men zal nu moeten zoeken een ruimer afzetgebied te vinden in Engeland en Amerika. Maar ook, wanneer dat gelukt, zal het bedrijf van de boomkweekers geheel moeten veranderen, omdat Duitschland op de, zware, krachtige planten en bresters vraeg, terwijl ~~de markt~~ in Amerika en Engeland slechts zeer jonge plantjes gevraagd worden. De Duitse tariefwetgeving was voor Ouderbosch wel een zware slag, haast men toch niet veestde, dat het bestaan der kweekerijen daardoor onmogelijk gemaakt werd.

Toen de suikerfabriek Grandprellalier in 1903 stop werd gezet, en de fabrieken van Daverweldt, Binck en Co. en die van v. Nozpen hervonden ^{ook} niet te kunnen blijven werken, heeft de gemeente het tarief van het havengeld met $\frac{1}{3}$ ver. laagd, zelfs om het grote belang, dat de gemeente bij het

Ouderbosch.

wordt bestaan van de suikerindustrie heeft. De gemeente heeft daarvan thans spijt, omdat, terwijl er vroeger van de drie fabrieken \pm f15.000 werd ontvangen, thans door de huufta. brieven niet meer dan \pm f4000 betaald wordt; het jaar 1904 was voor de fabrikanten buitengewoon voordelig; ook 1905 belooft dat te zijn; maar de gemeente kan van vroeger geen hogere rechten heffen.

Welhouder Settels kwam in de plaats van wijlen den wel. houder Binck. — Settels is iemand, die zich gemiddig voelt, voorhouwend voor den burgemeester Leensprink, en juist deed, alsof hij nr. 1 was. — Welhouder Winkler is blijkbaar een booskerker; hij maakte mij een goeden indruk. —

Gemeente had vroeger mooie bezittingen (weiland) en maakte dat bezit te gelde, om den wegrijder seppete kunnen betalen.

Den 22 Mei 1908 kwam ik weer in de gemeente.

Boomkweekerijen Ziet gaat den boomkweekers weer vrij goed, ze leveren vooral aan Amerika, dat wel hooge prijzen wil beta. len; men moet daar echter voorzichtig zijn met zijn relaties, omdat ook daar vele flesschenbrekers wonen; men is genood. zacht om een agent daar te hebben, hetgeen nog al kostbaar is. Ook de handel op Duitschland wordt weer hartelijke levendig; coniferen en veredelde boomen kan men daar echter niet leveren, omdat het inkomend recht te hoog is; men hoop, dat de behoefte den Duitschen afnemers ^{op den duur} zal noodmaken, de coniferen en veredelde boomen de vroeder te behalen, en daardoor het inkomend recht feitelijk te vergoeden.

De voornaamste boomkweekerij is die van Hoopmans; dan volgt J. G. v. d. Born; J. W. v. d. Born en Co. en J. W. v. d. Born. De zwaart van J. W. v. d. Born is als handelaar ^{na Hoopmans} de opvolger. — J. W. v. d. Born en Co. is in protestantsche handen, nl. Heer van Voss en Schuellergebrel.

Glazen en harenwechten De concessie tot het heffen van harenwechten verloopt einde 1908. B. en de. gereden, te maak. ten het volle tarief van eertijds weer te kunnen heffen. Om dat opstaan te krijgen, zou men, wat aan haren ten kaste

Ouderbosch.

maakt geleid worden, — 400 bl. nieuwe beschaving, een werk van 4 f 000 — in eens maten besteden, en de daarvoor te sluiten lening in 4 of 5 jr aflossen. Dan is het gevaar niet zoo groot, dat, als de industrie zich mocht verplaatsen, de gemeente met een groote schuld, ten behoeve van de haren aangegaan, blijft zitten. — Met de overwinning, opgedaan bij het afbreken van een der drie suikerfabrieken, die van Lyonsdrecht bleef, is de vees voor het zich verplaatsen van de industrie werkelijk niet aangepraard.

Gasfabriek bestaat 60 jr; was oorspronkelijk een particulier onderneming; werd van 25 jr door de gemeente overgenomen, en geheel vernieuwd voor f 30.000. — De fabriek dekt zich; f 12000 reitgaven; f 14000 ontvangsten; bovendien straatverlichting + verlichting van huizen en scholen, geëvalueerd op f 1500, vlij. — jaarlijks wordt f 1000 afgelast. — St. Louis, het zusters klooster en de Jesuiten zijn de grootste afnemers; als die een eigen fabriekje opzetten, dan is de gasfabriek een lastpost voor de gemeente.

Den 13 April 1912 kwam ik weer in Ouderbosch; ik was tevoren in Standaardwerken geweest; later ging ik nog naar Vlaeven. Ik maakte den tocht per auto, van uit Noosendaal.

Ik verleende audientie aan pastoor de Wit. Hij wil een byzondere jongensschool oprichten, en daarvoor de gemeenteschat overnemen. Ik heb gebracht hem aan zijn verstand te brengen, dat zulks onmogelijk was. Efedep. Stut. kunnen een besluit, tot opheffing ^{opgebouwd} van de school te Ouderbosch niet goedkeuren, tenzij die school leeg ydoopen is, ~~de to~~ doof dat de leerlingen zijn overgegaan naar de byzondere school; en die leerlingen kunnen niet naar de byzondere school overgaan, voor eerst die school er is. — Om die reden is het onmogelijk, dat G. S. zeggen, dat een openbare school ~~wordt~~ niet meer noodig is, tenzij die nog door ± 250 kinderen bezocht wordt. De Pastoor had toen nog allerlei distinkties, waarop ik hem gezegd heb, dat ik niet al die distinkties niets te maken had; dat de wet in deze beslistend was; dat G. S. de eed op de

Ouderbosch.

wet hadden gedaan, en dat de wet in dezen den weg was, ~~tenzij~~ ~~na~~ ~~met~~ ~~de~~ De oprichter van den Bravincidelen Waterstaat bleesterman kwam eenzijdig zijne opwachting maken.

Er heeft zich een bouwvereniging gevormd, St. Joseph, ter voorziening in de volkshuisvesting. Deze vereniging wil 10 arbeiders woningen bouwen + 3 burgerwoningen, samen voor f 43.000. — Ze hebben hieren te kennen gegeven, dat m.i. de woningwet niet het oog had op den bouw van burgerwoningen — huurprijs ± f 200; zij, die daaraan behoefte hadden, konden zich m.i. op andere wijze, bijv. door cooperatie helpen.

Men heeft groote behoefte aan goed drinkwater; nu de groote waterleiding voor Westelijk Noordbrabant — het idee van Dr. Bruinsma — mislukt is, wil men trachten zich met Noosendaal te verstaan, om van daar uit gehalpen te worden.

De gasfabriek blijft goed gaan; de balie bestaat in gratis straatverlichting, gratis koken op de school, en f 1000 in de gemeente kas.

Voor het gebruik van de Ouderbosche haren werd in 1911 ± f 10.000 — aan harengeld ontvangen.

De Duitse tariefwet doet geen nadeel meer aan de boomteelt; deze maken minstens even goede zaken als vroeger; er gaat thans veel naar Amerika; ook Duitschland trekt thans even sterk als vroeger; het ykwerdte plantaan is echter zoveel duurder, dat de afnemers het Duitse inkomende recht betalen; alleen coniferen gaan niet meer naar Duitschland. —

St. Louis is langzamerhand een kolosale inrichting geworden; er zijn 300 leerlingen; bovendien de kerken op de kweekschool, — 120 broeders voor al die jongens.

Het gemeentebestuur wil het kerkestuur ter wille zijn door afstand van een stukje grond, waarop een pomp staat en een put looft. — Om die pomp en die put, die van algemeen belang zijn, maakt G. S. bewaar, de transactie goed te keuren. Toen B. en W. het gesprek daarop brachten, vertelde de burgemeester, dat hij de Gedeputeerden had, Keesers en van D. om had uitgenodigd, om naar die pomp te komen

Oudenbosch.

kijken, en bekreunde hij het, dat de Heeren dat niet hadden gedaan. Ik heb daarop den burgemeester een zeer scherp antwoord gegeven, zoo scherp, dat hij zijn mond verder niet meer heeft kunnen open doen.

Den 9de Augustus 1917 kwam ik weer in Oudenbosch; tevoren had ik Klundert en Standdaarbuiten bezocht.

Burgemeester behaagt zich bitter over den secretaris; dese is voor drie jaar buiten de aanbeveling van B. en W. om door den Raad benoemd tot gemeentesecretaris. Hij is geruimen tijd belast geweest met de directie van de distributie der levensmiddelen; en met het uitbetalen der inhuurbieringsgelders. In beide schijnt hij overlijt te zijn geweest; de justitie heeft heel wat stukken in beslag genomen en ter onderzoeke naar Meester gebracht; en heeft onderrijds de brandkast der gemeenten heere versiegeld.

Burgemeester heeft gemeend, den secretaris voorloopig niet te moeten schorsen; want dan zou het later heeten, dat anderen zijne stukken enz hadden weggenomen. Hij verwacht echter, dat secretaris in de gevangenis zal eindigen.

Er is op het moment veel werk in de gemeente; armoede wordt er niet geleden. — De vooruitzichten zijn echter niet goed: de boomkwekerijen gaan slecht; eene suikerfabriek wordt stopgezet; daar door komt er zeer veel minder werk.

Er is gebrek aan woningen; vooral ook, door dat gemobiliseerde en tijdelijke in Oudenbosch ingekwartierde militairen, thansne vrouwen laten overkornen; er zijn er op dit moment 15! Sleest pas gekuurd, en in het bezit van eene door het Rijk betaalde bijdrage voor levensonderhoud.

Van den landbouw is het vet af; bij de veeteelt moet geld bij; op paarden is niets meer te verdienen; de handel is totaal gedaan.

De tuinbouw begint echter te bloeien, vooral door

Oudenbosch.

dat zoveel boomkwekers zich noodgedwongen op den tuinbouw beginnen toe te leggen. — Sinds 6 weken is er eene droogtelijke de welling, waar zeer veel wordt aangevoerd; daar moet gevoeld worden, ge.. deeltelijk van het binnenland en gedeeltelijk van het buitenland.

Gasfabriek gaat slecht; in de tegenwoordige omstandigheden moet er geld bij.

Door dat er een suikerfabriek weg gaat, zullen de hoven rechten ook wel sterk verminderen; het nu toe brachten die jaarlijks netto + f 2500. — op.

Er is onafhankelijk veel gesmolheid; thans is dat ge.. daan; de menschen zijn bang naar Venhuizen te worden gezonden.

Oudenbosch is de standplaats van de staf der III^{de} divisie; voortdurend veel inhuurbiering; thans 1500 man. De verhouding tot de militairen is wel goed, maar het duurt zoo ontzettend lang!

Wethouder Dierken anaalite schijnt een goeden indruk, de burgemeester schijnt tegenwoordig meer actief, dan vroeger. Toch men ik, dat er van hem meer ^{moet} ~~kan~~ uitgaan. De man schijnt echter te geven wat hij heeft.

Den 6de Juni 1921 kwam ik weer in Oudenbosch. Dienzelfden dag bezocht ik nog Oud Gastel en Standdaarbuiten.

Het Bestuur van Oudenbosch is zeer behoudend; gemeenschapszin heeft het slechts dan, wanneer dat van de gemeente niets behoeft te kosten. Van daar, dat men niets doet tot voorziening in den woningnood, waarvan men erkent, dat die zeer ~~er~~ nijpend is, omdat daaruit later voor de gemeente financiële bezwaren kunnen voortvloeien.

De eithaering van de lagere onderwijs wet 1920 brengt de medelijdelijkheid, dat op St Louis 400, en bij de zusters 200 kinderen van buiten de gemeente lagere onderwijs ontvangen. Moet nu op kosten van de gemeente voor die kinderen gevonden worden? Zoo ja,

Oudenbosch.

haer moet gemeente dan de gemaakte kosten verhalen op de gemeenten, uit welke die kinderen afkomstig zijn?

De boomkwekers hebben het nog hard te verbijten. worden; zij leveren nog niet meer naar het ~~land~~ buitenland. Igelukkig dat de afzet naar het Bin. nland plaats heeft tegen vrij laagde prijzen.

Er is in gemeente nog eene suikerfabriek van de Centrale Suiker el^{ij}; het is nog onseker, of die dit jaar zal werken. Aan dividend en tantieme belasting beurode gemeente over vorig jaar ± f 16000. —

Ziek gehele distributie bedrijf kostte ruim f 80.000; in 1924 is die schuld geheel afgelast.

~~De~~ Het verpleeggeld van armlastigen in het St Elisabeths gesticht werd verhoogd van f 0.80 tot f 1.50 per dag.

Zijders de oorloopharen zijn de boomkwekers groenten en fruit oerf verbouwen; daarvoor werd eene veiling in het leven geroepen, welke thans nog bestaat, en in eene groote behoefte van Oudenbosch en omstreken voorziet.

Den 10^{den} juni 1925 kwam ik, na Vlaeren te hebben bezocht, weer in Oudenbosch.

Van W. en W. — met wie ik 2½ uur zat te praten went er was niemand voor audientie — hoorde ik, dat er sinds 1 Januari reeds 300 aansluitingen waren aan de drinkwaterleiding — 100% boven de spanning; voor 1 Januari 1926 verwachtte men er nog 100. —

Van het eerste jaar af aan heeft het electriciteitsbedrijf jaarlijks eene kleine winst gegeven; men heeft een klein voordelig net, alleen de kom; maar men is in hooge mate afhankelijk van de broeders van St Louis, die de grootste afnemers zijn, en thans een tarief moeten krijgen, waardoor het voordelig saldo misschien heel maal verduijnt.

De gasfabriek is goed in orde en levert goed gas tegen 15 cent voor licht en 14 cent voor nuutgas, en tegen een afzonderlijk tarief voor verwarming. — Daardoor wordt

Oudenbosch

toe betrekkelijk weinig electrischen stroom verkocht; de menschen zien te veel licht den veilen rommel van den aanleg op. — De gasfabriek maakt een winst van f 10.000. —

Een woningnood; door het sloopen van de drie suikerfabrieken verlieken nog al eenige gezinnen Oudenbosch. Dat sloopen is eene ramp voor de gemeente: om die drie fabrieken ontwikkelde zich in den loop der jaren eene zeer uitgebreide arbeiders bevolking. Thans zijn de fabrieken weg, en bleef de gehele arbeiders bevolking om zoo te zeggen zonder arbeid — achter. — Gemeente gebiet bijna geen inkomsten meer van het hovenveld: in 1926 f 110 & f 100; — geen opbrengst uit de opcenten op de dividend en tantieme belasting enz.

De boomkwekerijen werden ingekrompen tot ± 75% t. Het gaat den boomkwekers gelukkig buitengewoon goed; maar door dat — ten gevolge van den oorlog — de bedrijven zoo werden ingekrompen, kan veel, waarnaar groote vraag is, niet geleverd worden, omdat het er niet meer is, en er jaren noodig zijn, voor men weer leverbare waar heeft. Welthouder v. Aken is boomkweker; voor den oorlog had hij 11 h. t. in cultuur; omstreeks 1920 was dat nog slechts 4 h. t. Thans heeft hij zich weer uit gebreed tot 7 h. t. — Van 1 November tot 1 Mei had hij — vooral voor de verandering — 36 menschen in dienst; thans slechts 10 groote menschen en een stuk of acht jongens, vooral voor schoon houden en wieden.

Behalve eene schooldrenfabriek, die aan ± 40 arbeiders werkt geeft, is er heel geen industrie meer.

Teinbouw wordt tegenwoordig sterk opgedreven; de teinbouw cursussen gegeven door v. d. Horst (theorie) en Onrust (praktijk) doen ontzaggeijk veel goed; vooral groenten als fruit (aardbeien, frambozen) worden veel gekweekt, en aan de veiling verkocht; in den drukken tijd wordt er twee maal daags geveild.

In den Raad zitten 6 burgers, 2 Boeren en 3 arbeiders.

Quadenbosch.

Men heeft 70000 mooie porfierkeien 13×20 aangekocht; daarmede gaat men de gemeente nieuw bestuderen; tegelijkertijd laat men het profiel van de straat, waar die het hoogste ligg. 25 à 30 c. l. zakkem.

De gemeente is slechts partieel gerioleerd.

De vleeschkeuringdienst en de warenkeuringdienst worden zeer gewaardeerd; beide diensten waren zeer noodzakelijk!

In gemeente is heel geen openbaar onderwijs; de jongens gaan op school bij de broeders van St. Louis, die in dit land nog op een aantal plaatsen huizen hebben.

De meisjes zijn allen op school bij de Zusters.

Op een telkenschool gaan 70 kinderen; buitengewoon nuttig. Men w. sluit dat onderwijs, wel hooger aan dan dat op de lycea te Kraasendaal, waar nog tal kinderen uit Quadenbosch naar toe gaan.